

УДК 621.787.001

С.В. Ковалевський, д.т.н., проф.

В.І. Тулупов, аспір.

Донбаська державна машинобудівна академія

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ І РОЗРАХУНОК ТЕМПЕРАТУРНИХ ПОЛІВ ПРИ ЕЛЕКТРОІМПУЛЬСНОМУ ЗМІЦНЮВАЛЬНОМУ ТОЧІННІ

Запропоновано методика визначення температурних полів, що виникають у процесі електроімпульсного зміцнювального точіння (ЕІЗТ), в поверхневому шарі деталі яка обробляється, на основі методу джерел. Розроблена методика дозволяє провести аналіз термонапруженого стану локального фрагменту заготовки у процесі обробки, що в свою чергу дає можливість (призначаючи відповідні режими обробки) керувати якістю поверхневого шару деталі, яка обробляється. Необхідність такої методики диктується проблемою експериментального визначення температури в зоні різання зважаючи на швидкоплинність процесу.

Вступ. Однією з актуальних задач сучасного машинобудування є забезпечення працездатності і довговічності деталей машин. Це призводить до необхідності підвищення ефективності і якості процесів механічної обробки, вимагає створення нових і вдосконалення існуючих технологічних методів.

Перспективними є методи, що дозволяють забезпечити необхідну структуру, напружено-деформований стан, фазовий і хімічний склад поверхневого шару металу, а також оптимальний розподіл фізико-механічних властивостей на зміцненій поверхні залежно від конкретних умов експлуатації деталей машин.

Великими потенційними можливостями в поліпшенні експлуатаційних властивостей поверхонь деталей, працюючих в умовах тертя і контактних навантажень, володіють методи, засновані на застосуванні концентрованих потоків енергії, що пов'язано з локальністю дії на поверхню, які обробляється. Серед них, має місце електроімпульсне зміцнювальне точіння (ЕІЗТ) [1, 2], засноване на розмірній обробці різанням, що супроводжується локальним нагрівом металу імпульсним струмом.

Суть цього методу полягає в тому, що одночасно з формоутворенням проводиться зміцнення при утворенні в поверхневому шарі регулярних дискретних структур [1]. Унікальною особливістю швидкісної електротермічної

обробки сталі є, формування особливо дисперсних структур стали, які додають їй високу міцність і пластичність.

При ЕІЗТ, імпульс струму великої амплітуди і малої тривалості, проходячи через зону різання (зону контакту задньої поверхні різця з поверхнею деталі), викликає виділення джоулевого тепла, яке додатково з теплом, що виділяється в процесі різання, розігріває локальну ділянку до температур які перевищують значення точки A_{c3} для даного матеріалу.

Розглядаючи дію двох джерел теплоти – механічного і електричного, виконаємо моделювання теплового поля, що у результаті їх дії виникає. Для дослідження теплового стану деталі при обробці використаємо метод Гріна. Джерелами теплоти у процесі обробки ЕІЗТ є внутрішнє тертя пружно-пластичної деформації поверхневого шару деталі, тертя задньої поверхні різця з деталлю, а також електронагрів при проходженні імпульсу струму через контакт «різець-деталь» [3, 4]. Тепло, що виділяється цими джерелами йде на нагрів деталі та інструмента, а також в навколишнє середовище.

Постановка проблеми. Для постановки задачі, при дослідженні теплових полів, що виникають у процесі обробки ЕІЗТ, необхідно визначити умови протікання процесу і провести його схематизацію (рис. 1).

У прийнятій системі координат з початком в точці O , відповідній початковій межі контакту різця з деталлю, вісь X розташовується на поверхні деталі вздовж руху джерела тепла, вісь Y – по нормалі до поверхні углиб деталі. На схемі формування теплових потоків: τ_i – тривалість імпульсу струму і T_i – період повторення імпульсів.

Оскільки величина площі контакту інструменту з оброблюваною поверхнею істотно менше за розміри самої деталі, то остання розглядається як напівбезмежне тіло.

Найбільш інтенсивне тепловиділення, що здійснюється у зоні контакту різця з деталлю у момент проходження імпульсу струму. Так як швидкість обертання деталі порівняно велика та час контакту з дільницею деталі дуже малий, то вирівнюванням температури можна нехтувати.

Припустимо, що різець і деталь у зоні контакту по задній поверхні мають однакову температуру. Джерелом теплоти приймаємо різець, а як зона концентрації теплоти – поверхня його контакту з поверхнею деталі, що обробляється. У процесі зміцнення [5] різець має електричний контакт з деталлю по деякому майданчику величиною A_k (тільки через задню поверхню). Кожна точка поверхні A_k ,

рухаючись з швидкістю V , піддається дії з боку плоского джерела теплоти протягом часу:

$$\tau = \frac{h_c}{V} \cdot \quad (1)$$

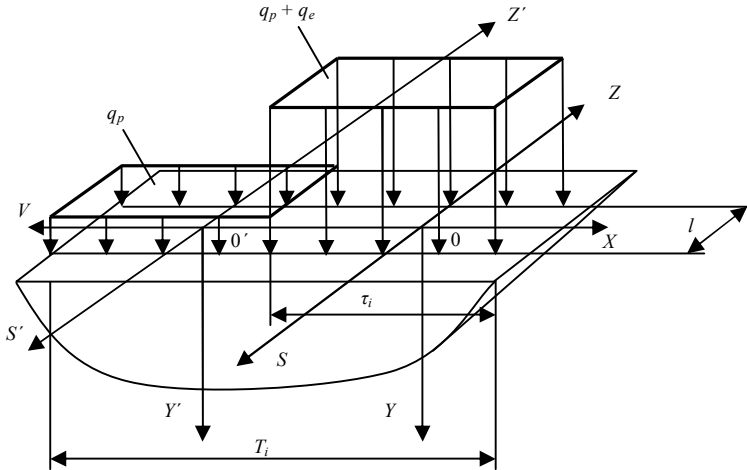

Рис. 1. Схема формування теплових потоків у процесі ЕІЗТ

Дію обмеженого плоского джерела теплоти уподібнимо дії безмежно великого плоского джерела, а час його дії приймемо рівним τ . У цьому випадку температурне поле в деталі, що приймається за напівбезмежне тіло, буде одновимірним і диференціальне рівняння теплопровідності запишеться у вигляді [6, 7]:

$$\frac{\partial \Theta}{\partial \tau} = a \frac{\partial^2 \Theta}{\partial x^2}, \quad (2)$$

за початкових і граничних умов:

$$\Theta_{(y,\tau)}|_{y=0} = \Theta_0; \quad \Theta_{(y,\tau)}|_{y=l} = \Theta_\delta; \quad \frac{\partial \Theta_{(y,\tau)}}{\partial y}|_{y=\infty} = 0, \quad (3)$$

де Θ_0 – початкова температура деталі, яка дорівнює температурі навколишнього середовища; Θ_δ – температура джерела теплової енергії.

В умовах миттєвої дії плоского джерела теплоти на поверхню напівбезмежного тіла, рішення рівняння (2) має вигляд:

$$\Theta = 2q_3 \sqrt{\frac{\tau}{c\rho\lambda}} \operatorname{ierfc}\left(\frac{y}{2\sqrt{a\tau}}\right), \quad (4)$$

де q_3 – сумарна інтенсивність тепловиділення на одиничному майданчику; λ – коефіцієнт теплопровідності; a – коефіцієнт температуропровідності; τ – час дії джерела теплоти на одиничний майданчик контакту; y – координата точки у глибину деталі; ρ – густина матеріалу деталі; c – теплоємність матеріалу деталі;

$\operatorname{ierfc}(u) = \int_u^\infty [1 - \operatorname{erf}(u)] du$ – інтеграл доповнення функції помилок.

Температура на глибині y буде визначатися так:

$$\Theta(y, \tau) = 2q_3 \sqrt{\frac{\tau}{c\rho\lambda}} \operatorname{ierfc}\left(\frac{y}{2\sqrt{a\tau}}\right). \quad (5)$$

Потужність джерела теплоти процесу різання, визначається швидкістю його переміщення v і силою P , що діє у напрямі переміщення в зоні обробки і дорівнює:

$$W_m = P \cdot v. \quad (6)$$

У момент проходження імпульсу струму тривалістю τ_i , ця потужність складається з потужністю імпульсу струму:

$$W_m = U \cdot I \cdot \eta. \quad (7)$$

Густину теплового потоку, рівномірно розподіленого по площі електричного контакту інструменту з деталлю у момент паузи між імпульсами струму:

$$q_p = \frac{b_p \cdot P \cdot v}{A_k}, \quad (8)$$

де A_k – площа електричного контакту інструменту з деталлю; v – швидкість різання; b_p – частина теплоти що поступає в деталь, яка пов'язана з процесом різання

У момент проходження імпульсу струму через контактний майданчик інструменту з деталлю, в елементарному об'ємі $dV = dS \cdot dx$ за законом Джоуля-Ленца за час τ виділяється тепло, яке дорівнює:

$$dQ = j^2 \cdot \rho \cdot dS \cdot dx \cdot \tau, \quad (9)$$

де j – щільність імпульсу струму; ρ – питомий електричний опір матеріалу заготовки.

Густина теплового потоку створюваного імпульсом струму:

$$q_e = \frac{b_e \cdot I \cdot U \cdot \eta}{Ak}, \quad (10)$$

де b_e – частина теплоти, що поступає в деталь при пропусканні електричного струму через контактний майданчик «різець-деталь»; I – амплітуда імпульсу струму; U – величина напруги, що подається, з генератора імпульсного струму на різець та деталь; η – коефіцієнт, що враховує втрати в електричному ланцюзі.

Таким чином, у процесі різання, загальна густина теплового потоку у момент проходження імпульсу струму через контактний майданчик «різець-деталь», буде дорівнюватися сумі q_p і q_e :

$$q_s = q_p + q_e = \frac{bP_y v + b_e I U \eta}{Ak}. \quad (11)$$

Підставимо у (5) замість q_s вираз (11):

$$\Theta(y, \tau) = 2 \cdot \frac{bP_y v + b_e I U \eta}{Ak} \cdot \sqrt{\frac{\tau}{c\rho\lambda}} \operatorname{ierfc}\left(\frac{y}{2\sqrt{a\tau}}\right). \quad (12)$$

Використовуючи залежність (12) була отримана графічна модель теплового поля (рис. 2), що виникає у процесі ЕІЗТ.

Для визначення швидкості нагріву одиничного майданчика необхідно температуру нагріву вираз (5) поділити на час дії джерела τ :

$$V_H = \frac{2q_s \sqrt{\frac{\tau}{c\rho\lambda}} \operatorname{ierfc}\left(\frac{y}{2\sqrt{a\tau}}\right)}{\tau}. \quad (13)$$

Тоді залежність швидкості нагріву від глибини розповсюдження температури та часу дії джерела теплоти:

$$V_H(y, \tau) = \frac{2q_s \sqrt{\frac{\tau}{c\rho\lambda}} \operatorname{ierfc}\left(\frac{y}{2\sqrt{a\tau}}\right)}{\tau}. \quad (14)$$

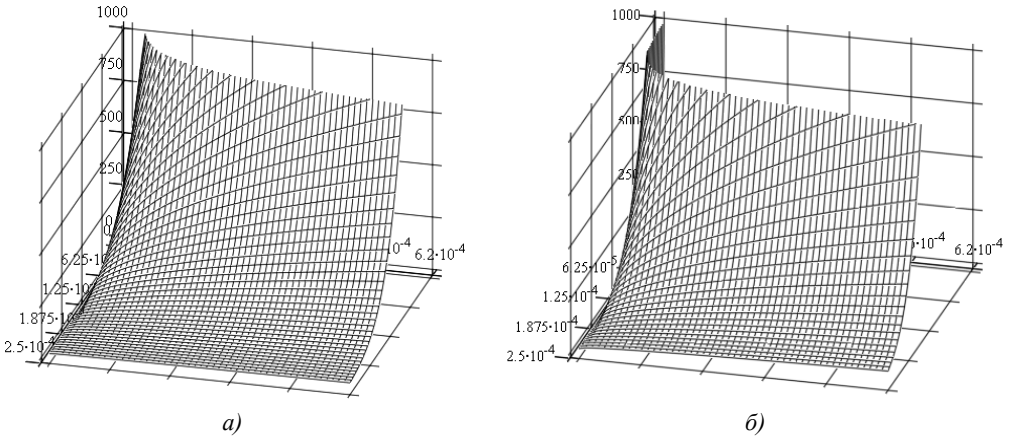

Рис. 2. Зміна температури нагріву поверхневого шару металу в зоні одиничного контакту інструменту і деталі (сталь 40ХН, швидкість різання $v = 60$ м/хв., $\tau = 6,2 \cdot 10^{-4}$ с, подача $S = 0,2$ мм/об., глибина різання $t = 0,5$ мм): а – густина струму $j = 0,35 \cdot 10^3$ А/мм²; б – густина струму $j = 1 \cdot 10^3$ А/мм²

Використовуючи залежність (14) була отримана графічна модель зміни швидкості за глибиною та залежно від часу дії джерела теплоти (рис. 3). Слід відмітити, що на розподіл температури у поверхневому шарі деталі та швидкість розповсюдження температури суттєво впливає швидкість різання і величина імпульсного струму. Швидкість нагріву при густині струму $j = 0,35 \cdot 10^3$ А/мм² вище більш чім у 4 рази ніж при густині струму $j = 1,0 \cdot 10^3$ А/мм².

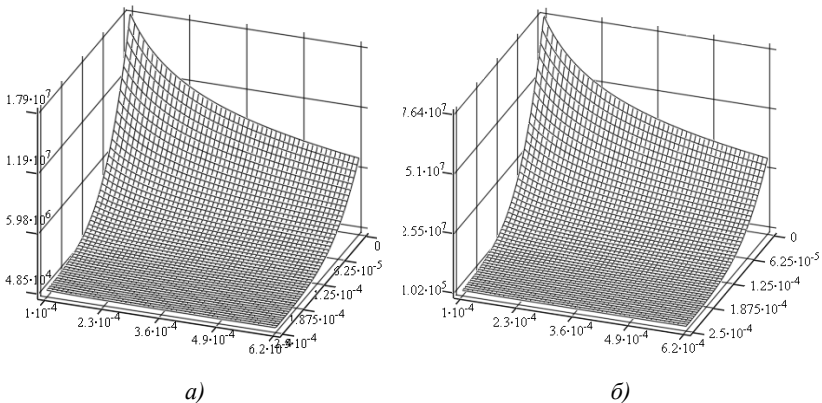

Рис. 3. Зміна швидкості нагріву поверхневого шару металу в зоні одиночного контакту інструмента і деталі (сталь 40ХН, швидкість різання $v = 60$ м/об., $\tau = 6,2 \cdot 10^{-4}$ с, подача $S = 0,2$ мм/об., глибина різання $t = 0,5$ мм): а – густина струму $j = 0,35 \cdot 10^3$ А/мм²; б – густина струму $j = 1 \cdot 10^3$ А/мм²

За побудованим графіком температури на стадії нагріву (рис. 4) при досягненні часу $\tau = 6,2 \cdot 10^{-4}$ с ми можемо визначити глибину шару на якій буде відбуватися фазове перетворення у поверхневому шарі деталі зі сталі 40ХН (швидкість різання $v = 60$ м/об., $\tau = 6,2 \cdot 10^{-4}$ с, подача $S = 0,2$ мм/об., глибина різання $t = 0,5$ мм). При густині струму $j = 0,35 \cdot 10^3$ А/мм² глибина зміцнення $h = 0,0875$ мм, а при густині струму $j = 1 \cdot 10^3$ А/мм² $h = 0,15$ мм.

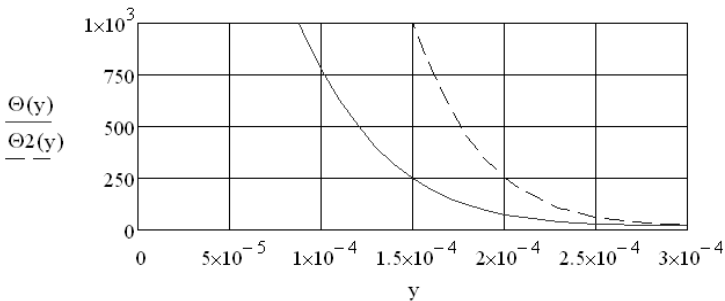

Рис. 4. Температура на стадії нагріву при $\tau = 6,2 \cdot 10^{-4}$ с (суцільним – густина струму $j = 0,35 \cdot 10^3$ А/мм²; пунктиром – густина струму $j = 1 \cdot 10^3$ А/мм²)

Висновки. Отримані теоретичні розрахунки розподілу температури нагріву по глибині поверхневого шару узгоджуються з проведеними експериментальними дослідженнями по визначенні товщини зміцненого шару при різних режимах ЕІЗТ.

Розроблена математична модель визначення розподілу температури дозволяє оптимізувати режими ЕІЗТ для забезпечення заданої глибини зміцненого шару сталевих деталей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Патент № 28828, МПК В23Н 5/00. Спосіб місцевого зміцнення сталевих деталей / С.В. Ковалевский, В.И. Тулунов,

- Л.П. Колот.* – № u200708520 ; заяв. 24.07.2007 ; опубл. 25.12.2007 ; Бюл. № 21.
2. Патент № 31437, МПК В23Н 5/00. Спосіб місцевого зміцнення сталевих деталей / *С.В. Ковалевский, В.И. Тулупов, С.Г. Онищук.* – № u200713240 ; заяв. 28.11.2007 ; опубл. 10.04.2008 ; Бюл. № 7.
  3. *Резников А.Н.* Тепловые процессы в технологических системах : учебник / *А.Н. Резников, Л.А. Резников.* – М. : Машиностроение, 1990. – 288 с.
  4. Формирование регулярной дискретной структуры при чистовом точении с импульсным током / *С.В. Ковалевский, В.И. Тулупов, А.А. и др.* // Надійність інструменту та оптимізація технологічних систем : зб. наук. праць. – Краматорськ : ДДМА, 2007. – Вип. 21. – С. 233–237.
  5. *Тулупов В.И.* Повышение глубины упрочнения при электромеханическом чистовом точении / *В.И. Тулупов* // Надійність інструменту та оптимізація технологічних систем : зб. наук. праць. – Краматорськ : ДДМА, 2008. – Вип. 23. – С. 277–282.
  6. *Сапожников С.З.* Техническая термодинамика и теплопередача : учебник / *С.З. Сапожников, Э.Л. Китанин.* – СПб. : Изд-во СПбГТУ, 1999. – 319 с.
  7. *Гурей І.В.* Визначення температури в зоні контакту при фрикційному зміцненні деталей машин / *І.В. Гурей, Т.А. Гурей* // Надійність інструменту та оптимізація технологічних систем : зб. наук. праць. – Краматорськ : ДДМА, 2005. – Вип. 17. – С. 44–48.

КОВАЛЕВСЬКИЙ Сергій Вадимович – доктор технічних наук, професор кафедри технології і управління виробництвом Донбаської державної машинобудівної академії.

Наукові інтереси:

- зміцнювальні методи обробки;
- комбіновані методи обробки.

ТУЛУПОВ Володимир Іванович – аспірант Донбаської державної машинобудівної академії.

Наукові інтереси:

- програмування;
- електроімпульсна обробка матеріалів.

Подано 17.06.2011

